

คตินิยมปฏิบัติในการกำหนดรูปแบบจัดวางผังตารางฐานภายใน พระเจดีย์จากคัมภีร์โบราณล้านนา

The Practical Norm in Designing the Cetiya's Internal Based Grids Found in Lanna Ancient Manuscripts

พระอิวัฒน์ รตนวณโณ (ธรรมวัฒน์ศิริ)

เอื้อง ปั่นเหง่งเพชร, จันทรธัมม์ ตาปูลิง

Athiwat Ratanavanno (Thammawatsiri), Yueng Pannengpetch, Chantarat Tapuling

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

ราวิช ถนอมจิตต์

Taviz Tatnormjit

มหาวิทยาลัยนครพนม Nakhon Phanom University

พริพานุวัฒน์ ชื่นวงศ์

pirapanuwat chuenwong

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย Chiang Rai Rajabhat University.

Corresponding Author, E-mail: athiwat.tham@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ 1) เพื่อศึกษาคตินิยมการสร้างพระเจดีย์จากคัมภีร์โบราณที่เกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ในล้านนา 2) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบคตินิยมปฏิบัติในการกำหนดตารางการวางผังฐานรากและพุทธธรรมที่เกี่ยวกับองค์ประกอบที่บรรจุในตารางภายในพระเจดีย์ล้านนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบว่า 1) การสร้างเจดีย์ในล้านนาสืบทอดคตินิยมจากการสร้างสถูปในอินเดียสมัยพุทธกาลแล้วพัฒนาการมาสู่การสร้างเจดีย์หลังพุทธกาล จากนั้นมีการเผยแพร่เข้าสู่ล้านนาผ่านอาณาจักรทวารวดี ลังกา และพม่า คัมภีร์พิบาสล้านนาระบุถึงคตินิยมในการทำตารางผังฐานรากของพระเจดีย์ สำหรับบรรจุวัตถุมงคลไว้อย่างเป็นแบบแผน เช่น พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป สิ่งของมีค่า เป็นต้น โดยจัดทำตารางผัง 2 อย่าง ได้แก่ (1) ตาราง 9 ช่อง สำหรับพิธีบรรจุแบบทั่วไป (2) ตาราง 25 ช่อง สำหรับบรรจุแบบพิสดาร 2) ตารางผังฐานรากฐานของพระเจดีย์ในล้านนามีพัฒนาการมาจากคติในพระ

ไตรปิฎก ต่อมาสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างพระเจดีย์แล้วส่งทอดรูปแบบสู่ลังกาซึ่งมีการสร้างแผนผังฐานรากฐานของพระเจดีย์ตามคติสัตตมหาสถานในอุโมงค์โคงใต้เจดีย์แล้วส่งอิทธิพลมาสู่พม่าและเข้าสู่ล้านนาทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนคติธรรมที่เป็นองค์ประกอบที่บรรจุในตารางแผนผังของพระเจดีย์มีลักษณะและความสำคัญ 2 อย่าง ได้แก่ (1) คติธรรมในการบรรจุแบบสัตตมหาสถาน (2) คติธรรมในการบรรจุแบบปัจจัย 24 ประการ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่โพธิบัลลังก์คือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ

คำสำคัญ: คตินิยมปฏิบัติ, จัดวางผังตาราง, องค์พระเจดีย์, คัมภีร์โบราณ

Abstract

The objectives of this study were: 1) to examine the practical norm of building a Cetiya based on ancient scriptures and construction of a Cetiya in the Lanna region and 2) to analyze the ideological model and practice in determining the table of foundation planning and Buddhist Doctrines relating to the elements contained in the table inside the Lanna Cetiya. It is qualitative research by studying information from documents and interviews.

The construction of a pagoda in Lanna was inherited from the construction of a stupa in India during the Buddha's time and later developed into the construction of a pagoda after the Buddha's time. After that, the construction of the Cetiya was spread into Lanna through the kingdoms of Dvaravati, Sri Lanka, and Burma. The Saa Folding Book of Lanna specifies the ideological of making a table of the foundations of the Catiya for containing sacred objects, such as Buddha's relics, Buddha images, valuables, etc. There are two types of table plans, one with 9 squares for containing a general type and a grid with 25 compartments for eccentric packing. However, the schematic diagram of the chedi in Lanna has evolved from the scriptures of the Tripitaka. Later, in the reign of Asoka the Great, a pagoda was built and transferred to Sri Lanka where the foundation plan of the stupa was built according to the motto Satta Maha Sathan, the seven important places where Lord Buddha

stayed after his Enlightenment. That is to say, there are tunnels and halls under the stupa that directly and indirectly influence Burma and Lanna. As for the morale that is an element contained in the Cetiya diagram table, there are two characteristics and importance, namely the Satta Maha Sathan Model and the second is the 24 Conditions Model, the main idea is on the stone seat where the Buddha sat in a posture of meditation under the Bodhi - Tree and retained Enlightenment.

Keywords: The Practical Norm, Internal Based Grids, Cetiya's, Ancient Manuscripts

บทนำ

เจดีย์เป็นสิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนาอันควรแก่การเคารพบูชา มีทั้งสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ ประดิษฐานพระพุทธรูป (สันติ เล็กสุขุม, 2540: 13) และเป็นที่ระลึกหรือใช้ในลักษณะเป็น “สัญลักษณ์” คือสิ่งใดก็ตามที่ใช้เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของพระองค์ (เอเดรียน สนอดกราส, 2537: 150) เจดีย์นิยมสร้างขึ้นตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ครั้นพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นก็มีการสร้างเพื่อใช้กับบุคคลที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปสู่ประเทศอื่นก็นำคติเรื่องการสร้างเจดีย์นำไปสร้างตามภูมิประเทศเหล่านั้น ซึ่งในสมัยพุทธกาล ประเพณีการสร้างสถูปเจดีย์ยังนิยมสร้างกันอยู่ แต่ใช้บรรจุอัฐิบุคคลสำคัญที่เคารพนับถือ ในกฎปารหุสสูตร (ที.ม. (ไทย), 10/206/125, ที.ม. (ไทย) 10/206/153.) พระพุทธองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า มีบุคคล 4 จำพวกที่ควรสร้างสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระอัฐิธาตุไว้ให้คนสักการบูชา ได้แก่ 1) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นกฎปารหุบุคคล 2) พระปัจเจกพุทธเจ้า เป็นกฎปารหุบุคคล 3) สาวกของพระตถาคต เป็นกฎปารหุบุคคล 4) พระเจ้าจักรพรรดิ เป็นกฎปารหุบุคคล ในสมัยหลังพุทธกาลพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 ณ วัดอโศการาม เมื่อเสร็จพิธีสังคายนาแล้วได้ส่งสมณทูต 9 สาย ไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ โดยการถวายคำแนะนำของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ในส่วนของพระเจ้าอโศกมหาราชเองก็ได้เสด็จจาริกแสวงบุญไปในที่ต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือพุทธสาวกที่สำคัญ เช่น เป็นสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน พร้อมกันนั้นได้สร้างสถูปและเสาอโศกประดิษฐานไว้ในที่

นั้น ๆ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของคนในถิ่นนั้น ๆ และเป็นเครื่องชี้ให้คนรุ่นหลังได้รู้ว่า ณ ที่แห่งนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ เป็นต้น สันนิษฐานได้ว่าประเพณีนิยมในการสร้างเจดีย์เกิดขึ้นและถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยข้อมูลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาระบุว่าพระเจ้าอโศกมหาราชรับสั่งให้สร้างสถูปประดิษฐานไว้ทั่วชมพูทวีป จำนวน 84,000 องค์ (วิ.ม.อ. (ไทย) 1/47-48.)

รูปแบบของเจดีย์ในประเทศอินเดียนั้นมีวิวัฒนาการมาจากเนินดินฝังศพหรือฝังอัฐิของผู้ตายในอินเดียสมัยโบราณ เจดีย์สมัยแรกสุดมีลักษณะเป็นเนินดินและก่ออิฐเตี้ย ๆ เป็นรูปวงกลมอยู่บนเนินดินนั้น (สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, 2544: 28-29) ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบของเจดีย์จากที่มีลักษณะเป็นเนินดินเตี้ย ๆ เป็นเจดีย์ที่มีฐานรองรับองค์เจดีย์มีลวดลายที่เป็นสัญลักษณ์แห่งปรัชญาต่าง ๆ เพิ่มขึ้น มีร่มหรือฉัตรปกอยู่เหนือองค์เจดีย์ ตลอดจนการเพิ่มความสูงขององค์เจดีย์ซึ่งในปัจจุบันมีเจดีย์ที่สำคัญปรากฏอยู่หลายแห่งที่ประเทศอินเดีย เจดีย์ที่สร้างตามคติพระพุทธศาสนานิยมเรียกว่า “พุทธเจดีย์” (ช.อุ.ป. (ไทย) 33/134/355.) คือ เจดีย์ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า มี 4 ชนิด (ช.อุ.อ. (บาลี) 7/197) หมายถึงสถานที่หรือสิ่งใดที่เคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา เรียกว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์ หรือพุทธเจดีย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 114) ได้แก่ 1) ธาตุเจดีย์ 2) บริโภคเจดีย์ 3) ธรรมเจดีย์ 4) อุเทศิกเจดีย์

การสร้างเจดีย์ในล้านนามีเกณฑ์ในการจัดแบ่งตามรูปทรงและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ สามารถแบ่งได้เป็นสองรูปแบบหลัก คือ เจดีย์ทรงปราสาทและเจดีย์ทรงระฆัง (ทรงกลม) ที่มีเจดีย์แบบย่อยลักษณะต่าง ๆ ประกอบอยู่ในสองรูปแบบ แต่จากการศึกษาพบว่ายังมีแบบเจดีย์บางกลุ่มที่ไม่สามารถจัดเข้าอยู่ในสองรูปแบบหลักที่กล่าวมาได้ ดังนั้นจึงแยกออกได้อีกสองรูปแบบ ดังนี้ (รัฐธำ ฤทธิศร, 2541: 34) 1) เจดีย์ทรงปราสาท (1) เจดีย์ทรงปราสาทเรือนธาตุผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นขึ้น (2) เจดีย์ทรงปราสาทเรือนธาตุผังแปดเหลี่ยมซ้อนขึ้น (3) เจดีย์ทรงปราสาทเรือนธาตุสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนขึ้น (4) เจดีย์ทรงปราสาทที่ซ้อนขึ้นโดยจำลองตัวอาคาร 2) เจดีย์ทรงระฆัง (1) เจดีย์ทรงระฆัง (2) เจดีย์ทรงระฆังมีฐานย่อเก็จ (3) เจดีย์ทรงพิเศษ

การกำหนดรูปแบบจัดวางผังตารางฐานภายในพระเจดีย์จากคัมภีร์โบราณล้านนามีคติอยู่ 2 อย่างคือ 1) คติที่ได้รับอิทธิพลมาจากพุกาม ประเทศพม่าคือจะใช้คติสัตตมหาสถาน ซึ่งเป็นฉบับดั้งเดิมก่อนที่พระมหินทเถระ โดยการสร้างพระธาตุเป็นรูปแบบบรรจุที่แตกต่างกัน โดยนำพระธาตุบรรจุไว้ที่เรือสำเภาทองคำ (สะเปาคำ) อยู่ในกลางเจดีย์ 2) ฉบับของครุบา

อินวัดบ้านใหม่ จังหวัดลำปาง ฉบับนี้เป็นฉบับดั้งเดิมมีการขุดหลุมไว้ 4 หลุม แล้วหลุมกลางนั้นจะมีหม้อเงินหม้อทองคำใส่ไว้ทั้งหมด 4 หลุม หลุมตรงกลางจะเป็นเรือสำเภาหันหัวไปทิศตะวันออก ส่วนท้ายหันไปทิศตะวันตก และนำท้าวจตุรบาล ทั้ง 4 มาอยู่ในหลุมทั้ง 4 ด้าน และนำรูปพระอินทร์ แทนความหมายเป็นพระเจ้าอโศกมหาราชอยู่หลุมตรงกลาง

การสร้างเจดีย์ที่มีการจัดทำแผนผังตารางและบรรจุวัตถุมงคลในฐานรากของเจดีย์เป็นสิ่งที่น่าสนใจ ดังนั้นการวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคตินิยมปฏิบัติในการกำหนดรูปแบบการจัดวางแผนผังตารางฐานรากของพระเจดีย์ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์โบราณล้านนา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาคตินิยมการสร้างพระเจดีย์จากคัมภีร์โบราณที่เกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ในล้านนา
- 2) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบคตินิยมปฏิบัติในการกำหนดตาราง การวางแผนผังฐานรากและพุทธธรรมที่เกี่ยวกับองค์ประกอบที่บรรจุในตารางภายในพระเจดีย์ล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

- 1) การศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Research) ประกอบด้วย
 - (1) การศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดและพัฒนาการของการสร้างพระเจดีย์ในสมัยพุทธกาลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา
 - (2) การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของการสร้างเจดีย์จากประเทศอินเดีย ลังกา พม่า ไทย ตลอดจนถึงล้านนา จากหนังสือวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความวิชาการ
 - (3) การศึกษาการสร้างพระเจดีย์ในล้านนาทั้งแนวคิด พัฒนาการ รูปแบบตารางแผนผัง สถาปัตยกรรม คตินิยมปฏิบัติ ประเพณีพิธีกรรม ตลอดจนถึงคติความเชื่อ

และข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้องจากคัมภีร์โบราณ หนังสือวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความวิชาการ

(4) การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบคตินิยมปฏิบัติในการกำหนดตาราง การวางแผนผังฐานรากและพุทธธรรมที่เกี่ยวกับองค์ประกอบที่บรรจุในตารางภายในพระเจดีย์ล้านนา

2) ด้านการศึกษาภาคสนาม ลงพื้นที่สำรวจและบันทึกภาพพระเจดีย์โบราณใน 7 จังหวัดภาคเหนือ และพร้อมกับสัมภาษณ์ผู้รู้ที่เป็นประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก

3) สรุปและนำเสนอผลการศึกษา

ผลการวิจัย

1) คตินิยมการสร้างพระเจดีย์จากคัมภีร์โบราณที่เกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ในล้านนา

การสร้างพระเจดีย์ในวัฒนธรรมล้านนาเกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาจากอินเดียผ่านพื้นที่และกาลเวลา (Space and time) หลายแห่งอย่างยาวนาน เช่น อาณาจักรทวารวดี ลังกา และพม่า เป็นต้น ทำให้ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากการเผยแผ่ในแต่ละพื้นที่โดยเฉพาะการสร้างพระเจดีย์ที่สืบทอดคติมาจากการสร้างสถูปในอินเดียสมัยพุทธกาลแล้วมีวิวัฒนาการมาสู่การสร้างเจดีย์ 4 ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ ธรรมเจดีย์ บริโภคเจดีย์ และอุทเทสิกเจดีย์ จนกาลเวลาผ่านมามีการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรมพุทธศาสนาสู่ล้านนาผ่านพื้นที่สำคัญทั้งอาณาจักรทวารวดี ลังกา และพม่า ทำให้การสร้างพระเจดีย์ในวัฒนธรรมล้านนาได้รับคติและรูปแบบแล้วพัฒนาเป็นรูปแบบเจดีย์ที่เป็นแบบแผนเฉพาะสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในคัมภีร์โบราณจารด้วยอักษรธรรมล้านนาหลายฉบับ โดยมีความเชื่อในพละนาฏศาสตร์ดีลีทซ์ของพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธรูป ตลอดจนถึงวัตถุมงคลที่บรรจุรวมทั้งอานิสงส์การสร้างเจดีย์

การและรูปแบบเจดีย์ในล้านนานั้น นักวิชาการจำแนกรูปแบบคติการสร้างพระธาตุเจดีย์สำคัญในล้านนาออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

(1) คติการสร้างเจดีย์สำคัญเป็นหลักอยู่ในตัวเวียงที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอาณาจักรทวารวดี เช่น พระธาตุหริภุญไชยในเมืองหริภุญไชย พระธาตุลำปางหลวง พระธาตุหลวงวัดเจดีย์หลวง เชียงแสน เป็นต้น

(2) คติมหาธาตุกลางเมือง เพื่อเป็นหลักศูนย์กลางของเมือง เช่น พระบรม

ธาตุเจดีย์วัด สวนดอก เมืองเชียงใหม่ และพระธาตุเจดีย์หลวงกลางเวียงเชียงใหม่ เป็นต้น

(3) คติพระธาตุเจดีย์บนยอดหรือการสร้างพระธาตุเจดีย์บนยอดดอยเป็นวัฒนธรรมและคติความเชื่อของมอญหรือพม่า เช่น พระธาตุดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

คติความเชื่อที่ถือว่าเจดีย์เป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้า เป็นของสูง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ทำให้ชาวล้านนามีความพิถีพิถันในการสร้างพระเจดีย์เป็นอย่างมาก โดยมีคตินิยมปฏิบัติเกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ที่สืบทอดคัมภีร์โบราณล้านนา ดังต่อไปนี้

(1) การเตรียมสถานที่สร้างพระเจดีย์

(2) การกำหนดวันสร้างพระเจดีย์

(3) การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์สร้างพระเจดีย์ มีดังนี้ คือ การเตรียมอิฐก่อพระเจดีย์ เตรียมวัตถุมงคลสำหรับบรรจุพระเจดีย์ การจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธีแรกสร้างเจดีย์ การประกอบพิธีสร้างพระเจดีย์ และพิธีบรรจุพระพิมพ์ในคอร์ระฆังพระเจดีย์

2) รูปแบบคตินิยมปฏิบัติในการกำหนดตารางการวางแผนผังฐานรากและพุทธธรรมที่เกี่ยวกับองค์ประกอบที่บรรจุในตารางภายในพระเจดีย์ล้านนา

การจัดวางแผนผังตารางภายในฐานรากของพระเจดีย์ที่เรียกตามภาษาล้านนาว่า ห้องสัตตมหาสถาน ห้องธาตุคัพพะ หรืออุโมงค์โขงพระธาตุนั้น เป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ พระพุทธรูป และวัตถุมงคลชนิดต่าง ๆ ตามที่โบราณจารย์กำหนดไว้ในคัมภีร์โบราณได้รับการสืบทอดเป็นแนวทางปฏิบัติมาอย่างยาวนาน โดยตารางภายในฐานรากสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามจำนวนห้อง ได้แก่

1) ตาราง 9 ช่อง สำหรับพิธีบรรจุแบบทั่วไป คือบรรจุแบบคติสัตตมหาสถาน ประกอบด้วย คติสัตตมหาสถาน 7 ช่อง ส่วนอีก 2 ช่อง ใช้บรรจุหม้อหรือผอบพระบรมสารีริกธาตุ 1 ช่อง และรูปพระบิดาพระมารดาของพุทธเจ้า พระธรรม 84,000 ชิ้น คากาธรรมกาย หรือวัตถุมงคลอื่น ๆ 1 ช่อง

2) ตาราง 25 ช่องสำหรับบรรจุแบบพิสดาร โดยบรรจุคติแบบสัตตมหาสถานและคติแบบปัจฉัย 24 ประการ แผนผังตารางนี้นอกจากจะบรรจุคติแบบสัตตมหาสถานแล้วยังบรรจุวัตถุมงคลอีกหลายชนิดโดยเฉพาะรูปที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติตอนสำคัญ เช่น รูปเสถียรพราหมณ์ถวายหญ้าคา 8 กำมือ รูปพระโพธิสัตว์ลอยถาดทองคำ รูปอัฐมณฑล 8 ประการ รูปเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ เป็นต้น ส่วนการบรรจุคติแบบปัจฉัย 24 นั้น เป็นการจารหรือเขียนปัจฉัย 24 หรือ สมันตปัญฐานลงในใบลานหรือแผ่นเงินแผ่นคำแล้วนำบรรจุตามช่องตารางที่กำหนด

คัมภีร์โบราณล้านนาที่ปรากฏตารางแผนผังฐานรากฐานของพระเจดีย์ห้องสถิตมหาสถานที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเป็นพัสสาวารด้วยอักษรธรรมล้านนา จำนวน 7 ฉบับ แต่ละฉบับมีการจัดวางแผนผังตารางและบรรจุวัตถุมงคลคล้ายกันดังนี้

1) ตาราง 9 ช่อง 4 ฉบับ สำหรับพิธีบรรจุแบบทั่วไป ตารางแต่ละช่องถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายและมีการจัดวางตามแผนผังดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบตาราง 9 ช่อง 4 ฉบับ สำหรับบรรจุวัตถุมงคลในแต่ละทิศ

ลำดับช่อง ลำดับทิศ	ฉบับพระครูวิจิตรพิพัฒน์ นารณ์ (ครูบามนตรี ธมฺมเมธี)	ฉบับพระสาธุ ศรีปัญญากิกขุ แพร์	ฉบับวัดเชียงมั่น เชียงใหม่	ฉบับวัดนาเลา ลำปาง
1. ช่องกลาง	สวดคาถา “ปถม โหธิปถ ลกํ ฯลฯ” 3 ที	พระพุทธรูปนั่งใน โพธิบัลลังก์, เรือเงิน เรือทอง, พระพิมพ์ 28 องค์	ต้นศรีมหาโพธิ์	พระพุทธรูปนั่งใต้ต้น ศรีมหาโพธิ์
2. ตะวันออก เฉียงเหนือ (อีสาน)	สวดคาถา “พุทฺธิ อนิมิสสํ ฯลฯ” 3 ที	พระพุทธรูปปาง ถวายเนตร (อนิมิส เจดีย์)	พระพุทธรูปยืน กระทำนิมิต 7 วัน (ปางถวายเนตร/ อนิมิสเจดีย์)	พระพุทธรูปหันพระ พักตร์มาทางแท่นแก้ว (ต้นศรีมหาโพธิ์) (อนิ มิสเจดีย์)
3. ทิศเหนือ (อุดร)	สวดคาถา “ตติยํ จงกมฺ เสฏฐํ ฯลฯ” 3 ที	พระพุทธรูปปาง เดินจงกรม (รัตนจงกรมเจดีย์)	อนิมิสเจดีย์	พระพุทธรูป ปางเดินจงกรม (รัตนจงกรมเจดีย์)
4. ทิศตะวันตก เฉียงเหนือ (พายัพ)	สวดคาถา “จตุตถํ รตนขรํ ฯลฯ” 3 ที	พระพุทธรูปปางสมาธิ ในเรือนแก้ว (รตน ขรเจดีย์)	พระพุทธรูปปางสมาธิ ในเรือนแก้ว (รตนขรเจดีย์)	พระพุทธรูปใน เรือนแก้ว (รตนขรเจดีย์)
5. ทิศตะวันออกเฉียง (บูรพา)	สวดคาถา “ปณฺณมํ อชฺ ปาณญํ ฯลฯ” 3 ที	พระพุทธรูปนั่งใต้ ต้นไทรยกพระหัตถ์ ขวาห้ามมาร (พุทธ รูปปางห้ามมาร)	-	รูปคนเลี้ยงแพะ
6. ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (อาคเนย์)	สวดคาถา “โณฏฐมํ มุจ จลินฺเทนฺธูปิตํ ฯลฯ” 3 ที	รูปพยานาคปรก	สระมูจลินท์ ลึก 2 ศอก	รูปพยานาคปรก

ลำดับช่อง ลำดับทิศ	ฉบับพระครูวิจิตรพิพัฒ นาภรณ์ (ครูบามนตรี ธมฺมเมธี)	ฉบับพระสาธุ ศรีปัญญาภิกขุ แพร์	ฉบับวัดเชียงมั่น เชียงใหม่	ฉบับวัดนาเลา ลำปาง
7. ทิศใต้ (ทักษิณ)	พระบรมสารีริกธาตุ, แก้วแหวนเงินทอง	พระพุทธรูปปาง นั่งใต้ต้นมะม่วงหาว แมงวันยืนพระหัตถ์ ขวารับผลสมอ	ต้นอมปาลนิโครธ	รูปพระยาอินทร์ถวาย ผลสมอ
8. ทิศตะวันตก เฉียงใต้ (หริต)	สวดคาถา “สตุตฺมํ รา ชายตฺตนํ ฯลฯ” 3 ที่	เรือสำเภาที่บรรจุ พระบรมสารีริกธาตุ, คัมภีร์ธรรม 84,000 พระธรรมขันธ, คาถาธรรมกาย	ไม้ม่วงรายชตะ	หม้อธาตุ (พระบรม สารีริกธาตุ, พระ อรหันตธาตุ) รูปพระ มหาอุปัคต
9. ทิศตะวันตก (ปัจฉิม)	พระพิมพ์ทั้งหลาย	ไหพระพิมพ์, แก้วแหวนเงินทอง	จنگกรมแก้ว	รูปบิดา มารดา พระพุทธเจ้า

ตารางช่อง 1 ช่องกลางถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางของตารางที่สื่อความหมายถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยคัมภีร์โบราณแต่ละฉบับจะแสดงความเป็นศูนย์กลางคือการตรัสรู้ผ่านสัญลักษณ์ที่บรรจุในช่องกลางหรือช่องหมายเลข 1 จำนวน 3 ลักษณะ ได้แก่ การสวดพระคาถา “ปถมิ โปธิปลลงกํ ฯลฯ” ต้นศรีมหาโพธิ์ และพระพุทธรูปที่ประทับนั่งใต้ต้นศรีมหาโพธิ์

ตารางช่องที่ 2-8 รวม 7 ช่อง ถูกกำหนดให้เป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุขหลังตรัสรู้แล้ว 7 แห่ง ๆ ละ 1 สัปดาห์ หมุนเวียนไปในแต่ละทิศ เรียกว่า “สัตตมหาสถาน” โดยแต่ละช่องแสดงผ่านสัญลักษณ์ที่ถูกกำหนดให้บรรจุ 3 ลักษณะ ได้แก่ การสวดพระคาถาประจำทิศสัตตมหาสถาน พระพุทธรูปแต่ละปาง และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสัตตมหาสถาน

ตารางช่องที่ 9 ช่องสุดท้าย ถูกกำหนดให้เขตอาณาบริเวณโพธิมณฑลของการตรัสรู้เหมือนกัน แสดงผ่านสัญลักษณ์ที่ถูกบรรจุ ได้แก่ พระพิมพ์ สถานที่จنگกรม รูปพระบิดาและพระมารดาของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

2) ตาราง 25 ช่อง สำหรับบรรจุแบบพิสดาร 4 ฉบับ พบว่า มี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1 ตาราง 25 ช่อง บรรจุแบบสัตตมหาสถาน 1 ตาราง 25 ช่อง บรรจุแบบปัจฉิม 24 ประการ โดยแต่ละฉบับมีการจัดวางวัตถุมงคลที่กำหนดให้เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายและมีการจัดวางตามแผนผังดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบตาราง 25 ช่อง 4 ฉบับ สำหรับบรรจุแบบ
สัตตมหาสถาน

ลำดับ ช่อง	ฉบับวัดเชียงมั่น เชียงใหม่	ฉบับวัดพระธาตุ ลำปางหลวง ลำปาง	ฉบับพระสาร ศรีปัญญากิกขุ แพร่	ฉบับวัดบ้านเอื้อม ลำปาง
1	คาถา “ปถม โพธิปล ล่งก์ ฯลฯ” 3 ที่	คาถา “ปถม โพธิปล ล่งก์ ฯลฯ” 3 ที่	พระพุทธรูปนั่ง โพธิบัลลังก์, เรือเงินเรือ คำ, พระพิมพ์ 28 องค์	คาถา “ปถม โพธิปล ล่งก์ ฯลฯ” 3 ที่
2	คาถา “พุทฺธิยํ อนิมิสสํ ฯลฯ” 3 ที่	คาถา “พุทฺธิยํ อนิมิสสํ ฯลฯ” 3 ที่	พระพุทธรูปปางยืนถวาย เนตร	คาถา “พุทฺธิยํ อนิมิสสํ ฯลฯ” 3 ที่
3	คาถา “ตฺติยํ จงกมฺมํ ฯลฯ” 3 ที่	คาถา “ตฺติยํ จงกมฺมํ ฯลฯ” 3 ที่	ทิศเหนือ พระพุทธรูป ปางเดินจงกรม	คาถา “ตฺติยํ จงกมฺมํ ฯลฯ” 3 ที่
4	คาถา “จตุตถํ รตนขรํ ฯลฯ” 3 ที่	คาถา “จตุตถํ รตนขรํ ฯลฯ” 3 ที่	พระพุทธรูปปางนั่งใน เรือนแก้ว	คาถา “จตุตถํ รตนขรํ ฯลฯ” 3 ที่
5	คาถา “ปญจมํ อฆม पालญฯลฯ” 3 ที่	คาถา “ปญจมํ อฆม पालญฯลฯ” 3 ที่	ทิศตะวันออก พระพุทธรูปปางนั่งใต้ ต้นไทร	คาถา “ปญจมํ อฆม पालญฯลฯ” 3 ที่
6	คาถา “ฉฺฉฐมํ มุจฺจลิน เทนฺธูปิตฺ ฯลฯ” 3 ที่	คาถา “ฉฺฉฐมํ มุจฺจลิน เทนฺธูปิตฺ ฯลฯ” 3 ที่	พระพุทธรูป ปางนาคปรก	คาถา “ฉฺฉฐมํ มุจฺจลิน เทนฺธูปิตฺ ฯลฯ” 3 ที่
7	คาถา “สตฺตมํ ราชายตฺตณํ ฯลฯ” 3 ที่	คาถา “สตฺตมํ ราชายตฺตณํ ฯลฯ” 3 ที่	ทิศใต้ พระพุทธรูปปางนั่ง ใต้ต้นมะม่วงหัวแมงวัน	คาถา “สตฺตมํ ราชายตฺตณํ ฯลฯ” 3 ที่
8	รูปประสูติ	รูปประสูติ	สำเภาทองที่บรรจุ พระบรมสารีริกธาตุ	รูปประสูติ
9	รูปเห็นนิมิต 4 ประการ	รูปเห็นนิมิต 4 ประการ	ทิศตะวันตก หม้อบรรจุ พระพิมพ์และของมีค่า	รูปเห็นนิมิต 4 ประการ
10	รูปเสด็จออกผนวช	รูปเสด็จออกผนวช	รูปได้รับภัตตพยากรณ์ จากพระที่ปึงกรพุทธเจ้า	รูปเสด็จออกผนวช
11	รูปตัดพระโมลี	รูปตัดพระโมลี	รูปพระโพธิสัตว์ประสูติ	รูปตัดพระโมลี
12	รูปบำเพ็ญทุกรกิริยา	รูปบำเพ็ญทุกรกิริยา	รูปเห็นนิมิต 4 ประการ	รูปบำเพ็ญทุกรกิริยา

13	รูปนางสุชาดาถวาย ข้าวมธุปายาส	รูปนางสุชาดาถวาย ข้าวมธุปายาส	รูปซีก้ากัณฐกะ ออกผนวช	รูปนางสุชาดาถวาย ข้าวมธุปายาส
14	รูปโสณียพราหมณ์ ถวายหญ้าคา 8 กำมือ	รูปโสณียพราหมณ์ ถวายหญ้าคา 8 กำมือ	รูปตัตพระโมลี	รูปโสณียพราหมณ์ ถวายหญ้าคา 8 กำมือ
15	รูปลอยถาดทองคำ แม่น้ำเนรัญชรา	รูปลอยถาดทองคำ แม่น้ำเนรัญชรา	รูปบำเพ็ญทุกรกิริยา	รูปลอยถาดทองคำ แม่น้ำเนรัญชรา
16	รูปอัญมณังคละ 8 ประการบังเกิด	รูปอัญมณังคละ 8 ประการบังเกิด	รูปนางสุชาดาถวายข้าว มธุปายาส	รูปอัญมณังคละ 8 ประการบังเกิด
17	รูปปฐมเทศนาอัสมัจจ กัปปัตตสูตร	รูปปฐมเทศนาอัสมัจจ กัปปัตตสูตร	รูปโสณียพราหมณ์ถวาย หญ้าคา	รูปปฐมเทศนาอัสมัจจ กัปปัตตสูตร
18	รูปโปรดพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ	รูปโปรดพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ	รูปพระโพธิสัตว์ลอยถาด ทองคำ แม่น้ำเนรัญชรา	รูปโปรดพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ
19	รูปแสดงยมก ปาฏิหาริย์	รูปแสดงยมกปาฏิหาริย์	รูปอัญมณังคละ 8 ประการบังเกิด	รูปแสดงยมกปาฏิหาริย์
20	รูปเสด็จสู่ชั้นดาวดึงส์	รูปเสด็จสู่ชั้นดาวดึงส์	รูปเทศนาโปรด ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5	รูปเสด็จสู่ชั้นดาวดึงส์
21	รูปเทศนาโปรดอู เวลกัสสปะ	รูปเทศนาโปรดอู เวลกัสสปะ	รูปโปรดพระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร	รูปเทศนาโปรดอู เวลกัสสปะ
22	รูปเสด็จไปเมืองกุสิ นารา	รูปเสด็จไปเมืองกุสิ นารา	รูปแสดงยมกปาฏิหาริย์ ใต้ต้นมะม่วง	รูปเสด็จไปเมืองกุสิ นารา
23	รูปได้รับลัทธิพยากรณ์ จากที่ปึงกรพุทธเจ้า	รูปได้รับลัทธิพยากรณ์ จากที่ปึงกรพุทธเจ้า	รูปโปรดพระมารดา บนสวรรค์	รูปได้รับลัทธิพยากรณ์ จากที่ปึงกรพุทธเจ้า
24	หม้อบรรจุพระบรม สารีริกธาตุ	หม้อบรรจุพระบรม สารีริกธาตุ	รูปโปรดชฎิล 3 พี่น้อง	ผ้าห่อพระบรม สารีริกธาตุ
25	ใส่แก้วแหวนเงินคำ	ใส่แก้วแหวนเงินคำ	รูปนอนปรินิพพาน ในเมืองกุสินาราย	ดอกไม้เงิน ดอกไม้คำ บูชาทุกวัน

(1) ตาราง 25 ช่อง บรรจุแบบสัตตมหาสถาน จำนวน 4 ฉบับ แต่ละฉบับ มีการจัดวางแผนผังตารางและบรรจุวัตถุมงคลแบบเดียวกัน 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับวัดเชียงมั่น เชียงใหม่ ฉบับวัดพระธาตุลำปางหลวง ลำปาง และฉบับวัดบ้านเอื้อม ลำปาง โดยตาราง ช่องที่ 1 เป็นช่องกลาง สำหรับบรรจุหรือสวดพระคาถา “ปถมัง โพธิปลงกั ฯลฯ” อันเป็น สิ่งที่สื่อความหมายถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางของตาราง ฐานรากของพระเจดีย์ ส่วนตารางที่ 2 – 7 จัดวางตารางด้วยการสวดพระคาถาประจำ ทิศสัตตมหาสถาน จากนั้นช่องที่ 8 – 22 จำนวน 15 ช่อง จัดวางตารางด้วยการบรรจุวัตถุ มงคลประเภทรูปที่เกี่ยวกับพุทธประวัติในแต่ละช่วงโดยเรียงตามลำดับเหตุการณ์ ส่วนช่อง ที่ 23 เป็นรูปได้รับพุทธพยากรณ์จากพระที่ปึงกรพุทธเจ้าซึ่งเป็นอดีตชาติที่ทรงบำเพ็ญเพียร เป็นเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เนื่องจากต้องการแสดงให้เห็นว่าพระชาติปัจจุบันตั้งแต่ประสูติ จนมาถึงตรัสรู้เป็นผลมาจากการบำเพ็ญบารมีธรรมอย่างยิ่งยวดยาวนานเมื่อครั้งยังเป็น พระโพธิสัตว์จนได้รับพุทธพยากรณ์จากพระที่ปึงกรพุทธเจ้า จากนั้นช่องที่ 24 กำหนดให้ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเหมือนกันทุกช่อง ส่วนช่องที่ 25 กำหนดให้บรรจุแก้วแหวนเงิน ทองของมีค่าและดอกไม้เงิน ดอกไม้คำ เสมือนว่าพระธาตุเจดีย์นี้ได้รับการบูชาด้วยสิ่งมีค่า และดอกไม้เงิน ดอกไม้คำอยู่ตลอดเป็นนิจ

(2) ตาราง 25 ช่อง บรรจุแบบปัจจัย 24 จำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับวัด เชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง และฉบับพระสาธุศรี ปัญญาภิกขุ จังหวัดแพร่ แต่ละฉบับมีการจัดวางแผนผังตารางและบรรจุวัตถุมงคลคือการจาร หรือเขียนเป็นยันต์ปัจจัย 24 ลงแผ่นเงินแผ่นทองแล้วบรรจุในตารางตั้งแต่ช่องที่ 1 – 24 ตาม ที่กำหนดไว้แบบเดียวกันทั้ง 3 ฉบับ ส่วนช่องสุดท้ายคือช่องที่ 25 ซึ่งอยู่ตรงกลางละไว้ว่างเปล่า แต่ฉบับของฉบับพระสาธุศรีปัญญาภิกขุ จังหวัดแพร่ กำหนดให้ใส่พระพุทธรูป แสดง ให้เห็นว่า ตารางในช่องกลางนั้นเป็นศูนย์กลางของตารางฐานรากของพระเจดีย์

จากการศึกษารูปแบบการจัดวางแผนผังและบรรจุวัตถุมงคลในแต่ละฉบับแม้จะ มีความแตกต่างกันบ้างในบางฉบับ แต่ทุกฉบับมีศูนย์กลางอยู่ที่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยมีคติธรรมสัตตมหาสถานและปัจจัย 24 ประการ เป็นมณฑลแห่งการตรัสรู้ ดังนั้นการ สร้างพระเจดีย์ในรูปแบบนี้จึงมีลักษณะผสมผสานระหว่างธาตุเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิก เจดีย์ อันเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงศรัทธาและปัญญาที่ชาวล้านนาได้เลือกสรรปั้นแต่งการสร้างพระ เจดีย์ให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน

อภิปรายผล

คติความเชื่อที่ถือว่าเจดีย์เป็นสิ่งแทนพระพุทธรูปเจ้าเป็นของสูงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งเคารพบูชาสูงสุดและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน ทำให้ชาวล้านนามีความพิถีพิถันในการสร้างเป็นอย่างมากแม้ว่าจะยึดคติทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักแต่ก็ยังผนวกผสมผสานเอาคติความเชื่อ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คติแบบพราหมณ์ และความชำนาญด้านการช่างต่าง ๆ ในการประกอบสร้างพระเจดีย์ให้เป็นสิริมงคลแก่วัดและชุมชน อีกทั้งยังทำให้เจดีย์เป็นสิ่งที่มีพละนาฏภาพศักดิ์สิทธิ์เหนือพลังอำนาจทั้งปวง ครั้นเมื่อสร้างเสร็จ พระเจดีย์ก็กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สาธารณะอีกแห่งหนึ่งที่ทุกคนสามารถเข้ากราบสักการะได้อย่างภาคภูมิใจ โดยมีคตินิยมปฏิบัติเกี่ยวกับการสร้างพระเจดีย์ที่สืบทอดผ่านการบันทึกไว้ในคัมภีร์โบราณล้านนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาคำสิงห์ สีहनโน (พระมหาคำสิงห์ สีहनโน, 2556: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ศึกษาเรื่องเจดีย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า เจดีย์เกิดขึ้นในสังคมอินเดียโบราณ เชื่อกันว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวอารยัน เมื่อเสียชีวิตก็จะมีการเผาศพแล้วนำอัฐิมาฝัง และทำเครื่องหมายไว้บนหลุมเพื่อเป็นแทนเคารพบูชา ต่อมาก็ได้พัฒนาที่ฝังศพเป็นสถูปบนเนินดินที่อยู่เหนือพื้นดินแล้วใช้อิฐก่อรอบกันดินทลาย ความนิยมนี้นี้สืบทอดมาจนถึงสมัยพุทธกาลจึงได้นำเอาคติเรื่องเจดีย์มาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเผยแผ่ธรรม บางอย่างเป็นคติที่สืบเนื่องมาจากลัทธิพราหมณ์ บางอย่างเป็นคติที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ สุรพล ดำริห์กุล (สุรพล ดำริห์กุล, 2560: 40) กล่าวว่า ในล้านนาคติการสร้างพระธาตุเจดีย์มาพร้อมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา กล่าวว่า ล้านนาเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท โดยเผยแพร่เข้ามาตั้งมั่นที่เมืองหริภุญไชยและแคว้นหริภุญไชยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จากนั้นพระพุทธศาสนาสายลังกาวงศ์เผยแพร่เข้ามาตั้งมั่นที่เมืองเชียงใหม่ ในต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ทำให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในล้านนา ด้วยเหตุจึงปรากฏพระธาตุเจดีย์สำคัญๆ ตามเมืองต่าง ๆ ในเขตล้านนาจำนวนมาก

การจัดวางแผนผังตารางภายในฐานรากของพระเจดีย์ที่เรียกตามภาษาล้านนาว่า ห้องสัตตมหาสถาน ห้องธาตุคัพพะ หรืออุโมงค์ของพระธาตุนั้น เป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ พระพุทธรูป และวัตถุมงคลชนิดต่าง ๆ ตามที่โบราณจารย์กำหนดไว้ในตำราพิสสาได้รับการสืบทอดเป็นแนวทางปฏิบัติมาอย่างยาวนาน โดยตารางภายในฐานรากสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามจำนวนห้อง ได้แก่ 1) ตาราง 9 ช่อง สำหรับพิธีบรรจุแบบทั่วไป คือบรรจุแบบคติสัตตมหาสถาน 2) ตาราง 25 ช่องสำหรับบรรจุแบบพิสสาร โดย

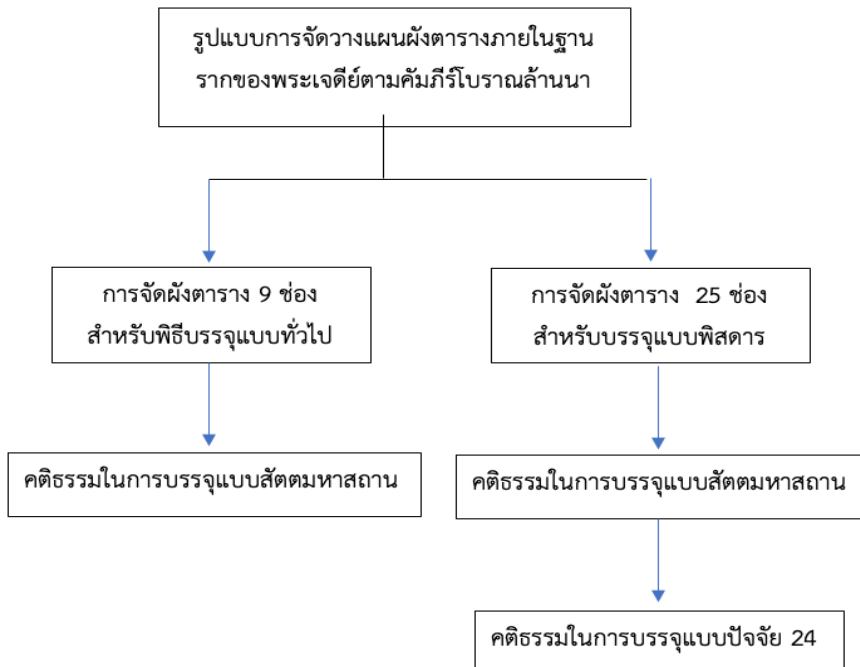
บรรจุกติแบบสัตตมหาสถานและคติแบบปัจฉัย 24 ประการ ดังลักษณะตารางและข้อกำหนดในการบรรจุกติจากเอกสารพิพิธสาส์นนา สอดคล้องกับ พระพงษัระวี อุตตรภทโท (พระพงษัระวี อุตตรภทโท, 2562: 167) ศึกษาเรื่อง การสถาปนาเจดีย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล ผลการวิจัยพบว่า 1) การสร้างเจดีย์ในล้านนามีความเกี่ยวเนื่องกับคติมหาโพธิมณฑล ในการสถาปนาธาตุเจดีย์ 2) กระบวนทัศน์ของชาวล้านนาต่อการสร้างเจดีย์ภายใต้คติมหาโพธิมณฑลมีความรับรู้อย่างหลากหลายอาทิเช่นเป็นภาพแทนศูนย์กลางจักรวาล เป็นคติทับซ้อนเขาพระสุเมรุ อีกทั้งเป็นเครื่องมือของชนชั้นนำในการสร้างสิทธิธรรมและอำนาจ 3) ผลการศึกษาสามารถช่วยสืบสาน และถ่ายทอด เผยแพร่คติ และวิธีการสร้างเจดีย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล

ดังนั้นพัฒนาการของตารางแผนผังฐานรากฐานของพระเจดีย์ในล้านนายุครุ่งเรืองได้สืบเนื่องมาจากล้านนายุคต้น จุดที่แตกต่างที่แสดงถึงพัฒนาการจากล้านนายุคแรกคือการสร้างห้องธาตุคัพภะที่ไม่ได้จำกัดไว้เฉพาะส่วนใต้ฐานของเจดีย์ แต่มีการสร้างห้องธาตุคัพภะไว้ส่วนกลางของเจดีย์และบริเวณส่วนระฆังคว่ำ อาจเป็นด้วยอิทธิพลรูปแบบเจดีย์จากสุโขทัยทำให้เจดีย์มีขนาดใหญ่มีเรือนธาตุในส่วนกลางและส่วนระฆังเจดีย์ย่อเล็กลง จึงทำให้มีพื้นที่สร้างห้องธาตุคัพภะไว้บริเวณเรือนธาตุส่วนกลางของเจดีย์ นอกจากนั้นยังมีความแตกต่างที่มีวัตถุเครื่องถ้วยเป็นพุทธบูชาที่หลากหลายมากขึ้น

องค์ความรู้จากงานวิจัย

สัตตมหาสถานเป็นสถานที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าใช้ประทับเสวยวิมุตติสุขหลังจากที่ตรัสรู้แล้ว จำนวน 7 แห่ง คัมภีร์มรุตตวิลาสได้ระบุถึงเหตุการณ์หลังตรัสรู้แล้วพระพุทธเจ้าประทับนั่งเปล่งอุทานแล้วมีพระดำริว่าพระปัลลังตรัสรู้นี้ได้มาเพราะการบำเพ็ญบารมี 4 อสงไขยกัไรแสนกัปหลังจากนั้นเสวยวิมุตติสุขเข้าสมาบัติตลอดสัปดาห์

ปัจฉัย 24 ประการหรือสมัตตปฏิฐาน เป็นหลักธรรมในคัมภีร์ปฏิฐาน อันเป็นคัมภีร์ที่ 7 ลำดับสุดท้ายของพระอภิธรรมปิฎก ประกอบด้วย เหตุปัจฉัย อารัมมณปัจฉัย อธิปัตติปัจฉัย อนันตรปัจฉัย สมันตรปัจฉัย สหชาติปัจฉัย อัญญมัญญปัจฉัย อุปนิสสยปัจฉัย ปุเรชาติปัจฉัย ปัจฉาชาติปัจฉัย อาเสวนปัจฉัย กรรมปัจฉัย วิปากปัจฉัย อาหารปัจฉัย อินทริยปัจฉัย ฌานปัจฉัย มรรคปัจฉัย สัมปยุตตปัจฉัย วิปยุตตปัจฉัย อัตถิปัจฉัย นัตถิปัจฉัย วิคตปัจฉัย และอวิคตปัจฉัย

สรุป

การบรรจุวัตถุมงคลในแผนผังตารางแบบสถิตมหาสถานจึงมีลักษณะเป็นการผลิตซ้ำพุทธประวัติโดยการจำลองเหตุการณ์หรือบอกเล่าประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนถึงก่อนปรินิพพานผ่านพิธีสร้างพระเจดีย์ ทำให้บรรยากาศการประกอบพิธีบรรจุวัตถุมงคลแต่ละชนิดในแต่ละตารางในฐานรากพระเจดีย์เสมือนว่าผู้เข้าพิธีทุกคนมีชีวิตร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ดังนั้นจึงเป็นการปลูกฝังเสริมสร้างศรัทธาและปัญญาผ่านการผลิตซ้ำพุทธประวัติที่มีการบอกเล่าโดยผ่านการบรรจุวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติในแผนผังฐานรากพระเจดีย์ ทำให้เกิดความศรัทธาและเชื่อมั่นในพลังอำนาจของพระเจดีย์อันเป็นสังเคราห์บูชาสูงสุด

การสร้างเจดีย์ในวัฒนธรรมล้านนาได้นำคติธรรมปัจจัย 24 จากคัมภีร์ปฏิฐานในพระอภิธรรมปิฎกมาจารหรือเขียนลงในใบลานหรือแผ่นเงินแผ่นคำแล้วบรรจุในแผนผังตารางรากฐานของเจดีย์ตามที่กำหนด 24 ข้อธรรม 24 ช่องตาราง แสดงให้เห็นถึงความ

สำคัญของหลักธรรมปัจจัย 24 ประการ เนื่องจากหลังตรัสรู้แล้วพระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุข ณ ฌวันศรีมหาโพธิ์ โดยเฉพาะในสัปดาห์ที่ 4 ทรงพิจารณาอธิธรรมปิฎกและสมันตปิฎกฐานหรือปัจจัย 24 ประการตลอด 7 วัน เมื่อพิจารณาจบลงนั้นได้เกิดเหตุอัศจรรย์คือพระฉัพพณรังสีได้แผ่ประกายออกมาจากพระวรกายสว่างไสวไปทั่วโพธิมณฑล ดังนั้นอธิธรรมปิฎกโดยเฉพาะปัจจัย 24 ในคัมภีร์ปิฎกฐานจึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่ถูกนำมาจารหรือเขียนใส่ใบลานหรือแผ่นเงินแผ่นทองสำหรับบรรจุในแผ่นผังตารางฐานรากของพระเจดีย์ 24 ช่อง เพื่อแสดงให้เห็นว่าบริเวณที่เป็นฐานรากพระเจดีย์นี้เป็นโพธิมณฑลที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ โดยเว้นช่องกลางไว้อย่างว่างเปล่าอันแสดงถึงหลักอนัตตาธรรม

บรรณานุกรม

- พระพงษะวี อุตตรภทโท และคณะ. (2562). การสถาปนาเจดีย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 11(1), 161-162.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด.
- พระมหาคำสิงห์ สีหนนุโท (กองเกิด). (2556). ศึกษาเรื่องเจดีย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัฐธา ฤทธิศร (2541). การศึกษาพัฒนาการของเจดีย์ล้านนา. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (2544). *ตำนานพระพุทธเจดีย์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บรรณาคาร.
- สันติ เล็กสุขุม. (2540). *เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- สุรพล คำธิกุล. (2560). คติพระธาตุเจดีย์ในดินแดนล้านนา. *วารสารช่วงพญา*. 12(1), 40.
- โสภณ จาเลิศ. (2560). การวิเคราะห์ความเชื่อและการบูชาเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท. *ดุขนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เอเดรียน สอนอดกราส. (2537). *สัญลักษณ์แห่งพระสฤป*. แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.